

پژوهشی در آراء صرفی و نحوی ابن جنی

تألیف: دکتر سید باقر کارگر

۱۳۹۴ هـ.ش

سرشناسه	: کارگر، باقر، ۱۳۴۹ -
عنوان قراردادی	: الخصائص، شرح
عنوان و نام پدیدآور	: پژوهشی در آراء صرفی و نحوی ابن جنی / تالیف سیدباقر کارگر.
مشخصات نشر	: تهران: دار الهدایه للنشر و التوزیع، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۱۳۴ ص.
شابک	: ۹۵۰۰۰ ریال: ۳-۲-۹۶۰۲۲-۶۰۰-۹۷۸.
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا.
یادداشت	: کتابنامه.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: ابن جنی، عثمان بن جنی، ۳۳۰-۳۹۲ق. الخصائص -- نقد و تفسیر
موضوع	: زبان عربی -- صرف و نحو -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
شماره افزوده	: ابن جنی، عثمان بن جنی، ۳۳۰-۳۹۲ق. الخصائص. شرح
ردیف ملی مرکز	: ۱۳۹۴ خ ۶۰۲ الف ۱۸ / P.J ۶۱۴۱
شماره ثبت دیوبی	: ۴۹۲/۷۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۱۰۳۷۵۶

ناشر: انتشارات دارالهدایه، ۰۹۱۱۳۹۳۰۸۱۹

پژوهشی در آراء صرفی و نحوی ابن جنی

مؤلف:	سید باقر کارگر
تاریخ نشر:	۱۳۹۴
نوبت چاپ:	اول
قطع و صفحه:	وزیری / ۱۱۴ صفحه
شمارگان:	۵۰۰ جلد
قیمت:	۹۵۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ و مخصوص ناشر است.

www.drtaghizadeh.vgardoona@yahoo.com .

سایت اینترنتی:

drtaghizadeh@yahoo.com-drtaghizadeh@gmail.com.

نشانی ایمیل:

ISBN:978-600-96022-2-3

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹.....	مقدمه
۱۱.....	تطور نحو عربی
۱۱.....	نحو
۱۲.....	تاریخ پیدایش نحو عربی
۱۴.....	ارتباط نحو عربی با سایر بلاد
۱۹.....	سیر تطور نحو
۲۱.....	مکاتب نریاز، مکتب بصره
۲۳.....	مکتب کوفه
۲۴.....	مکتب بغداد
۲۵.....	ابن جنی
۲۹.....	مباحث صرفی و نحوی ابن جنی
۲۹.....	سماع و قیاس و تعارض آنها
۳۱.....	لغت
۳۲.....	اعراب
۳۸.....	تعارض علل
۴۳.....	تفاوت قول و کلام
۴۵.....	اطراد و شذوذ
۴۷.....	تقاود سماع و تقارع انتزاع
۴۹.....	معیارهای عربی
۵۳.....	استحسان
۵۴.....	حکم معلول به سبب دو علت
۵۵.....	ادراج علت
۵۶.....	دور اعتلال
۵۷.....	حجت اجماع عرب
۵۹.....	زیاده گوئی و احتیاط
۶۰.....	اشتقاق
۶۷.....	دو لفظ در یک معنا به صورت متضاد

- ۷۰..... حمل بر بهترین بدها.
- ۷۲..... حمل بر تشابه لفظی.
- ۷۴..... ادغام اصغر.
- ۷۶..... عدم نظیر.
- ۷۷..... اسقاط دلیل.
- ۷۹..... بدل و عوض.
- ۸۱..... عکس تقدیر.
- ۸۴..... کلمات محذوف.
- ۸۵..... نقض مراتب.
- ۸۷..... اصلاح لفظ.
- ۸۹..... تلاقی لغت.
- ۹۱..... اعتراض.
- ۹۲..... دو نیت مختلف براس و معنای مختلف.
- ۹۴..... تدریج لغت (شبه ساز).
- ۹۷..... قیاس کلام عرب.
- ۹۹..... درجه اعتماد مشمولیت قیاس.
- ۱۰۰..... تداخل اصول ثلاثی و رباعی و خاصی.
- ۱۰۳..... تجانس حروف کلمات.
- ۱۰۶..... قلب در کلمات.
- ۱۰۸..... اشتلاف لفظ و مغایرت معنا.
- ۱۱۲..... ترافع احکام.
- ۱۱۳..... قرابت الفاظ به جهت قرابت معانی.
- ۱۱۵..... اساس الفاظ به جهت معانی شبهه به هم.
- ۱۱۷..... خلع الأدله.
- ۱۱۹..... تعلیق عَلم بر معنا همانند اسم های اشخاص.
- ۱۲۰..... تشابه اوزان در جنس و عدد.
- ۱۲۲..... افعال دو وجهی (لازم و متعدی).
- ۱۲۳..... اعلام.
- ۱۳۲..... منابع و مأخذ.

مقدمه

نیاز به شناخت الفاظ و عبارات قرآن، باعث شد که دانشمندان درصدد شناخت زبان عربی برآیند. نگاهی به تاریخ پیدایش دستور زبان عربی "نحو"، نشان می دهد که تعصب نسبت به قرآن و حفظ آن از تحریفاتی که غیر عربها، به سبب ناآشنائی با زبان عربی ممکن بود در آن بوجود آورند، موجب وضع قواعد و قوانینی برای زبان عربی شد.

پیشینه این دانش در زبان عربی، همراه با نزول قرآن کریم بوده است و نحویان عرب، توجه شایانی به مباحث قرآنی؛ مانند واژه شناسی، معناشناسی، آو شناسی و نحو نمودند و آثار ارزشمندی را از خود به یادگار گذاشتند و آنچه اکنون از دانش نحو در حوزه زبان عربی داریم، حاصل تلاش بی وقفه و خالصه آن بزرگانی است که با کمبودها و مشکلات بسیار آن را تدوین کردند. اینک ما بر سر سفره ای نشسته ایم که نحویان و لغویان بزرگی؛ مانند ابن جنی، خلیل، سیبویه، کسائی، فراء، أصمعی و... آنرا در اختیار ما نهاده اند.

کتاب حاضر، تحقیقی است با صرف بررسی نظریات صرفی و نحوی ابن جنی و میزان ابتکار و خلاقیت ایشان در این زمینه و شیوه دستیابی به این نظریات در کتاب "الخصائص".

مهمترین موضوعات مهم و قابل توجه کتاب عبارتند از:

- علم نحو و پیدایش آن و مراحل شکل گیری و پیرداخته.
- زندگینامه ابن جنی و خصوصیات ادبی و فقهی دیدگاههای فقهی و کلامی و نحوی و کتابهای ایشان بخصوص عمکرش. در کتاب الخصائص.

- اصول تحقیقاتی ایشان در کتاب "الخصائص" بیان شده و روشن نموده است که میزان استفاده وی از قواعد نگارش (نحو)، بیشتر قیاس و تعلیل (علت یابی) بوده است.

- دلایل و علت های ساختار شناسی (نحو) است که دلایل آموزشی و قیاسی و جدلی را در قواعد نگارشی از دیدگاه ابن سراج و زجاجی و

ابن جنی آورده و نظریه‌ی عامل در ساختار شناسی را مهمترین عنصر شکل‌گیری این علم دانسته و صفات و شرایط مربوطه را ذکر کرده است.

- مباحث مهم صرفی و نحوی از کتاب "الخصائص".

- شامل نظریات ابن جنی در مورد ترکیب کلمات و حالت‌های آن در

کلام، که در آن تلاش شده که ضمن امانتداری در نظریات ایشان که بیشتر با زبان فلسفه و منطق و تا حدودی پیچیده و مبهم است، نظریات دیگر علمای نحوی بیان شود. آنچه جلب توجه می‌نماید این است که در زمینه اصول صرف و نحو اختلاف زیادی میان ابن جنی و دیگر علما دیده نمی‌شود بلکه آنچه بیشتر ذهن خواننده را به خود معطوف می‌دارد نگاه ابن جنی است که بیشتر فلسفی و مبتنی بر اصل علت و معلول بوده بطوریکه حدود بیست باب از بابی بکار رفته در کتاب ایشان مستقلاً با واژه‌ی علت و مشابه آن تمام است. ضمن اینکه سایه فلسفه و قیاس و اصول کلام معتزلی مثل "الحکم یلف بین الحکمین" که برگرفته از اصطلاح "منزلت بین منزلتین" است که یکی از اصول پنجگانه معتزله است، دیده می‌شود.

در پایان بر خود فرض می‌کنم از اساتید، بزرگواران و تمام کسانی که مرا در تألیف این کتاب یاری نمودند، کمال سپاس و شکرگزاری را داشته باشم و از مدیر محترم انتشارات "راه‌ایه" همکاران صدیق و زحمتکش آن، که به نشر این کتاب اهتمام ورزیدند، تشکر و قدردانی می‌نمایم.

و از استادان و صاحب‌نظران تقاضا می‌شود هر گونه کاستی و نقصان را گوشزد نمایند تا - ان شاء الله - در چاپ‌های بعدی اصلاح گردد.

ومن الله التوفیق

۱۳۹۴ هـ.ش